DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-93-22

УДК 330.59:330.341.1

ЕКОНОМІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРЕДУМОВИ МОДЕЛЮВАННЯ

ECONOMIC RESILIENCE OF HOUSEHOLDS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PREREQUISITES FOR MODELING

Шабалін Андрій Андрійович
аспірант,
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи
Національної академії наук України
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-8942-1647

Shabalin Andriy
Mykhaylo Ptoukha Institute for Demography
and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад визначення економічної резильєнтності домогосподарств як багатовимірної соціально-економічної категорії. Актуальність такого дослідження обумовлена значною кількістю системних криз, що відбулися і відбуваються в Україні, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабної війни РФ проти України, – які оголили обмеженість традиційних підходів до адекватного визначення стійкості добробуту населення та його здатності до відновлення. У статті простежено еволюцію концепції резильєнтності від екологічних витоків до сучасного розуміння трьох фаз резильєнтності – поглинання, адаптації та трансформації. Запропоновано структуру індексу резильєнтності домогосподарств із семи доменів, адаптованих до українських реалій, та обґрунтовано передумови її кількісного моделювання.

Ключові слова: економічна резильєнтність, домогосподарства, адаптаційні стратегії, соціально-економічна стійкість, воєнні шоки, добробут населення, соціальний захист, моделювання.

The study addresses the theoretical and methodological foundations of household economic resilience as a multidimensional and dynamic socioeconomic category. The relevance of the topic is driven by the growing frequency of systemic crises – including the COVID-19 pandemic and the full-scale war in Ukraine – which have exposed the limitations of income-based welfare assessment approaches, as they fail to capture the actual capacity of households to withstand shocks, adapt to changing conditions, and restore an adequate standard of living over time. This gap justifies the need for a formally structured approach to measuring and modeling resilience. The study employs an interdisciplinary methodology combining development economics, social theory, and institutional analysis, using systemic, historical-logical, and comparative methods alongside scientific generalization. The article establishes that resilience has evolved from its ecological origins to a comprehensive three-phase framework encompassing absorptive capacity (withstanding a shock without critical losses), adaptive capacity (restructuring behavior and livelihood strategies in response to change), and transformative capacity (undergoing deep structural changes enabling long-term recovery). Key theoretical contributions – the capability approach, the sustainable livelihoods framework, the poverty traps theory, and probabilistic interpretations of resilience – are systematized and their relevance to household-level analysis is substantiated. The practical contribution lies in proposing a hierarchical structure for a Household Resilience Index comprising seven domains: financial stability, labor market participation, education and human capital, access to social services, social capital and support networks, social protection coverage, and exposure to war-related shocks. Each domain is linked to a specific resilience phase and justified by Ukrainian wartime conditions. The study outlines data sources and prerequisites for applying composite index, probabilistic, and econometric modeling approaches.

Keywords: economic resilience, households, adaptation strategies, socioeconomic stability, war-related shocks, public welfare, social protection, modeling.

© Шабалін А. А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми. Економічна резильєнтність домогосподарств у сучасних умовах набуває статусу однієї з ключових категорій соціально-економічного аналізу, що відображає здатність домогосподарств підтримувати життєвий рівень та якість життя в умовах нестабільності, невизначеності та системних криз. Зростання частоти та інтенсивності економічних, соціальних і політичних потрясінь, зокрема глобальних фінансових криз, пандемії COVID-19 та воєнних конфліктів, актуалізує необхідність переосмислення традиційних підходів до оцінювання добробуту населення та соціально-економічного розвитку. У цих умовах категорія резильєнтності дозволяє перейти від статичного аналізу рівня доходів і споживання до динамічного розуміння здатності домогосподарств протистояти шокам, адаптуватися до змін та забезпечувати відновлення у довгостроковій перспективі.

Традиційні показники рівня життя, такі як доходи чи рівень споживання, не забезпечують можливості повною мірою оцінити реальну стійкість домогосподарств в умовах кризових явищ. Водночас, слід враховувати, що домогосподарства можуть залишатися вразливими навіть за стабільного економічного становища – через відсутність заощаджень, обмежений доступ до ресурсів або неефективність механізмів соціального захисту. Це зумовлює необхідність дослідження не лише фактичного рівня добробуту домогосподарств, а й потенціалу його збереження та відновлення, а також поведінкових стратегій і адаптаційних механізмів населення в умовах кризових ситуацій.

Особливої актуальності дана проблематика набуває в сучасних умовах України, де воєнні події спричинили масштабні втрати доходів населення, руйнування економічної інфраструктури, значні міграційні процеси та структурні зміни на ринку праці [1; 2]. У таких умовах економічна резильєнтність домогосподарств стає критично важливою характеристикою як для оцінювання поточного соціально-економічного стану населення, так і для формування ефективної політики відновлення. Разом із тим у вітчизняних дослідженнях ще не має усталених методик кількісного вимірювання резильєнтності, зокрема її моделювання, адаптованих до українських реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція резильєнтності сформувалася в межах різних наукових підходів, що зумовлює її міждисциплінарний характер. Перші підходи до її визначення були розроблені в екології, де C. S. Holling (К. С. Холлінг) визначав резильєнтність як здатність екологічної системи зберігати стабільність і функціональність під впливом зовнішніх шоків [3]. Саме ці підходи заклали теоретичну основу для подальшого розвитку концепції в інших наукових сферах.

Подальша еволюція концепції відбувалася в межах економіки розвитку, де основна увага приділялася дослідженню бідності, нерівності та доступу до ресурсів. Значний внесок у цей напрям зробили роботи A. Sen (А. Сен), у яких обґрунтовано важливість не лише наявності ресурсів, але й можливостей їх використання [4]. У цьому контексті резильєнтність трактується як здатність домогосподарств реалізовувати свої можливості в умовах обмежень і невизначеності.

Важливим етапом розвитку теоретичних підходів стала концепція сталих засобів існування R. Chambers (Р. Чемберс) та G. Conway (Дж. Конвей), яка акцентує увагу на ресурсному потенціалі домогосподарств та їх здатності адаптуватися до змін зовнішнього середовища [5]. Подальше поглиблення досліджень відбулося в межах аналізу ризиків і стратегій адаптації, зокрема у працях S. Dercon (С. Деркон), де розглядаються механізми реагування домогосподарств на економічні шоки [6]. Водночас концепція пасток бідності, запропонована C. B. Barrett (К. Барретт) та M. R. Carter (М. Картер), дозволила пояснити довгострокові обмеження у відновленні добробуту окремих груп населення [7].

Вагомий внесок у розвиток досліджень економічної резильєнтності домогосподарств здійснили українські науковці. Зокрема, у працях Е. Лібанової значна увага приділяється аналізу соціально-економічної стійкості населення в умовах кризових трансформацій, з акцентом на нерівності, бідності та вразливості домогосподарств [2]. Підкреслюється, що рівень резильєнтності значною мірою визначається доступом домогосподарств до таких ресурсів, як соціальні мережі підтримки, доступ до публічних послуг (охорона здоров'я, освіта, соціальний захист) та інституційна допомога з боку держави, а також ефективністю самої державної політики та розвитком соціальної інфраструктури. Аналіз ринку праці та адаптаційних стратегій населення в умовах воєнного конфлікту знайшли відображення у дослідженнях O. Kupets (О. Купець) [8] та Y. Gorodnichenko (Ю. Городніченко) зі співавторами [9].

У межах сучасної наукової дискусії особливе місце посідають роботи, присвячені вимірюванню та моделюванню резильєнтності, як багатовимірного, багатоаспектного явища. У межах методології RIMA (Resilience Index Measurement and Analysis) – системи вимірювання резильєнтності Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) – L. Alinovi (Л. Алінові) зі співавторами виокремлюють три фази резильєнтності: поглинання, адаптацію та трансформацію [10]. Ймовірнісне трактування M. Constas (М. Констас) та C. Barrett (К. Барретт) доповнює цей підхід, дозволяючи розглядати резильєнтність як імовірність збереження домогосподарством прийнятного рівня добробуту в умовах ризиків [11]. Таким чином, дослідження еволюціонують від вузького розуміння резильєнтності як відновлення після шоку до її трактування як комплексної багатовимірної характеристики, що піддається кількісному вимірюванню та моделюванню.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретико-методологічних підходів до визначення економічної резильєнтності домогосподарств, аналіз еволюції цієї концепції в контексті сучасних соціально-економічних викликів та обґрунтування передумов її кількісного моделювання.

Для досягнення мети визначено такі завдання: систематизувати теоретичні підходи до визначення поняття «економічна резильєнтність домогосподарств»; проаналізувати еволюцію концепції від екологічних витоків до сучасних соціально-економічних трактувань; виявити ключові чинники формування резильєнтності в умовах воєнних шоків; запропонувати структуру індексу резильєнтності домогосподарств з обґрунтуванням вибору доменів та їх вимірів; визначити методологічні та інформаційні передумови моделювання.

В основу дослідження покладено поєднання підходів з економіки розвитку, соціальної економіки та інституційного аналізу, що дозволяє розглядати резильєнтність у єдності її економічних, соціальних та інституційних вимірів. Використано методи системного, історико-логічного та порівняльного аналізу, а також наукове узагальнення. Інформаційну базу становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених та матеріали міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Теоретичні підходи до розуміння економічної резильєнтності.* Поняття резильєнтності у соціально-економічному контексті формувалося поступово, через запозичення та переосмислення ідей з різних наукових дисциплін. Первісно термін використовувався в матеріалознавстві та фізиці для позначення здатності матеріалів повертатися до початкової форми після деформації. У 1970-х роках C. S. Holling (К. С. Холлінг) переніс цю ідею в екологію, де резильєнтність екологічної системи означала її здатність поглинати зміни та зберігати сталі взаємозв'язки між популяціями навіть під впливом зовнішніх чинників [3]. Ключовою тезою Холлінга було те, що стабільність і резильєнтність – різні властивості: екологічна система може бути стабільною, але крихкою, і навпаки.

Перенесення концепції у соціально-економічний вимір відбулося через економіку розвитку та дослідження бідності. A. Sen (А. Сен) заклав грунт розуміння добробуту не лише через рівень доходів, але й через наявність можливостей (capabilities) – тобто реальну здатність людини жити так, як вона вважає гідним [4]. Цей підхід став теоретичним поєднанням між поняттям бідності та резильєнтності: домогосподарство є резильєнтним не просто тому, що має ресурси, а тому, що здатне ці ресурси реально використовувати для захисту свого добробуту.

R. Chambers (Р. Чемберс) та G. Conway (Дж. Конвей) розвинули цей підхід у концепції сталих засобів існування (Sustainable Livelihoods Framework), яка описує домогосподарство через п'ять типів капіталу: фінансовий, людський, соціальний, фізичний і природний [5]. Концепція підкреслює, що резильєнтність домогосподарства – це не лише обсяг наявних активів, але й здатність їх поєднувати та перерозподіляти в умовах кризи. Водночас важливу роль відіграє зовнішній контекст: інститути, ринки, доступ до публічних послуг.

S. Dercon (С. Деркон) конкретизував механізми реагування домогосподарств на шоки, розмежувавши превентивні та реактивні стратегії управління ризиками [6]. Превентивні стратегії спрямовані на зниження ймовірності або пом'якшення наслідків шоку заздалегідь: диверсифікація доходів, формування заощаджень, страхування. Реактивні стратегії реалізуються вже після виникнення шоку: скорочення споживання, продаж активів, звернення по допомогу. Проблема полягає в тому, що надмірне використання реактивних стратегій поступово виснажує ресурсний потенціал домогосподарства і може закріплювати його у стані хронічної вразливості.

C. B. Barrett (К. Барретт) та M. R. Carter (М. Картер) поглибили аналіз, показавши, що процес відновлення після шоків має нелінійний характер [7]. Існують так звані «пастки бідності» – критичні пороги активів, нижче яких домогосподарство не здатне самостійно відновитися навіть за сприятливих зовнішніх умов: воно тяжіє до рівноваги з низьким добробутом. Це пояснює, чому однакові за масштабом шоки можуть мати принципово різні довгострокові наслідки для різних домогосподарств залежно від їхнього вихідного ресурсного потенціалу.

Сучасне розуміння резильєнтності, закріплене у методології RIMA (FAO), синтезує всі ці підходи через три фази (рис. 1) [10].

Перша фаза – поглинаюча спроможність (absorptive capacity) – здатність домогосподарства витримувати удар шоку без суттєвих змін якості життя, спираючись на наявні заощадження, активи та систему соціального захисту. Друга – адаптаційна спроможність (adaptive capacity) – здатність домогосподарства перебудовувати свою поведінку та стратегії у відповідь на зміни зовнішнього середовища: змінювати джерела доходів, переходити до нових форм зайнятості, коригувати структуру витрат. Третя – трансформаційна спроможність (transformative capacity) – здатність домогосподарства до глибших структурних змін: зміни місця проживання, перекваліфікація членів домогосподарства та зміна джерел доходів тощо.

Резильєнтність домогосподарств в умовах воєнних шоків. Повномасштабна війна поставила українські домогосподарства перед безпрецедентним шоком одночасно за кількома вимірами: різке падіння доходів, фізичне знищення чи вимушена втрата майна, масове переміщення, погіршення доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг [1; 2]. В умовах такого шоку домогосподарства активно вдаються до різних адаптаційних стратегій. Найбільш поширеними є: використання заощаджень і продаж активів; зміна структури споживання (передусім скорочення витрат на непродовольчі товари і послуги); пошук додаткових або нових джерел доходу, зокрема через неформальну зайнятість; переміщення до відносно безпечніших регіонів або за кордон [2; 8]. Ці стратегії відповідають реактивному рівню реагування за класифікацією S. Dercon (С. Деркон) і за своєю природою є короткостроковими: вони дозволяють пережити гостру фазу кризи, однак можуть підривати довгострокову резильєнтність, якщо виснажують ресурсний потенціал домогосподарства.

Дослідження свідчать про суттєву неоднорідність рівня резильєнтності українських домогосподарств, що зумовлено відмінностями у рівні освіти, наявності заощаджень, доступі до ринку праці та соціальних мереж підтримки [9]. Домогосподарства з вищим рівнем людського та соціального капіталу демонструють значно більший потенціал до адаптації. Натомість внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені родини та домогосподарства з особами з інвалідністю або літніми людьми виявляються найбільш вразливими і найменш здатними до відновлення. Для таких груп реактивні стратегії швидко вичерпуються, що ризикує закріпити їх у стані хронічної вразливості – відповідно до логіки пасток бідності [7].

Важливим чинником є і регіональна диференціація: домогосподарства у районах активних бойових дій або поблизу лінії фронту

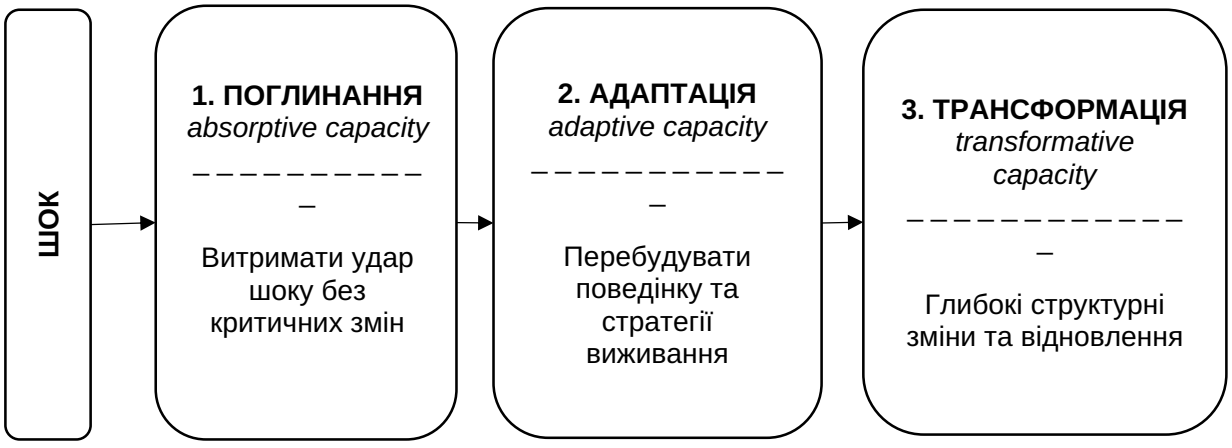

Рис. 1. Схема трьох фаз економічної резильєнтності домогосподарств

Джерело: сформовано автором на основі [10; 11]

стикаються з докорінно іншими умовами порівняно з домогосподарствами у відносно безпечних регіонах. Це визначає необхідність регіональної деталізації при моделюванні резильєнтності та врахуванні просторових ефектів. Для українських реалій серед індикаторів резильєнтності особливо важливі ті, що характеризують факт та тривалість переміщення, масштаби втрат майна й доходів, а також зміни у структурі зайнятості [1; 2].

Передумови моделювання економічної резильєнтності домогосподарств. Перехід від теоретичного осмислення до кількісного моделювання резильєнтності є необхідним для того, щоб оцінювати її рівень, порівнювати різні групи домогосподарств і розробляти обґрунтовані заходи державної підтримки. У дослідженнях виокремлюється кілька підходів до такого моделювання [10; 11].

Перший підхід – індексне (композитне) моделювання – передбачає конструювання інтегрального індексу резильєнтності домогосподарств (ІРД), на основі ієрархічної структури, що охоплює чотири рівні: рівень 1 – інтегральний індекс, рівень 2 – домени як складові резильєнтності, рівень 3 – виміри резильєнтності за кожним доменом відповідно до трьох фаз; рівень 4 – первинні показники за кожним виміром (рис. 2). Методологія RIMA (FAO) реалізує саме цей підхід: резильєнтність розглядається як латентна змінна, що оцінюється на основі факторного аналізу ключових складових (пілларів): доступу до базових послуг, активів домогосподарства, системи соціального захисту та адаптивної спроможності [10].

Практична реалізація індексного підходу охоплює три послідовні етапи:

Перший етап – *нормалізація первинних показників*. Оскільки первинні індикатори вимірюються в різних одиницях – роках, відсотках, грошових величинах – їхнє безпосереднє об'єднання в єдиний індекс є некоректним. Для усунення цієї проблеми кожен показник приводиться до безрозмірної шкали шляхом нормалізації. Метод min-max є найбільш поширеним у практиці побудови композитних індексів і трансформує вихідні значення у діапазон від 0 до 1, де 0 відповідає найгіршому, а 1 – найкращому спостережуваному значенню у вибірці [12]. При цьому для кожного первинного показника визначаються граничні значення – мінімум та максимум, – відносно яких здійснюється масштабування:

$$\tilde{x}_{ijk} = \frac{\left(x_{ijk} - \min\left(x_{jk}\right)\right)}{\left(\max\left(x_{jk}\right) - \min\left(x_{jk}\right)\right)} \qquad (1)$$

де x_{ijk} – вихідне значення показника;

$\max\left(x_{jk}\right)$ та $\min\left(x_{jk}\right)$ – максимальне та мінімальне значення показника у вибірці.

Для показників, де вищі значення означають нижчу резильєнтність (наприклад, тривалість переміщення, рівень боргового навантаження), застосовується інвертована нормалізація [12]:

$$\tilde{x}_{ijk} = 1 - \frac{\left(x_{ijk} - \min\left(x_{jk}\right)\right)}{\left(\max\left(x_{jk}\right) - \min\left(x_{jk}\right)\right)} \qquad (2)$$

Другий етап – *визначення вагових коефіцієнтів*. Встановлення ваг, що відображають відносну значущість кожного домену та первинного показника в загальному індексі, є одним із найвідповідальніших кроків у побудові ІРД, оскільки саме тут закладаються ціннісні судження щодо пріоритетності різних вимірів резильєнтності. В залежності від доступності даних і дослідницьких завдань можуть застосовуватися різні підходи до зважування. Статистичні методи – зокрема факторний аналіз та аналіз головних компонент – дозволяють визначати ваги на основі внутрішньої структури даних, мінімізуючи суб'єктивність вибору [12]. Поряд із цим широко застосовуються методи, що спираються на експертне оцінювання. Серед них особливої уваги заслуговує метод аналізу ієрархій (MAI), який структурує проблему у вигляді ієрархії та дозволяє здійснювати попарні порівняння доменів за ступенем їхнього впливу на резильєнтність. Чисельна шкала порівнянь від 1 до 9 дає можливість перетворити якісні експертні судження у кількісні вагові коефіцієнти, а вбудована процедура оцінки узгодженості суджень підвищує методологічну надійність отриманих результатів. Ваги доменів (w_j) та первинних показників у межах доменів (v_k) мають задовольняти умові нормування [12]:

$$\sum w_j = 1; \sum v_k = 1 \qquad (3)$$

де w_j – вага *j-го* домену;

v_k – вага *k-го* первинного показника у межах *j-го* домену.

Третій етап – *агрегація показників*. На основі принципу адитивної агрегації автором запропоновано здійснювати два кроки [12]. На першому кроці нормалізовані первинні показники агрегуються у доменний субіндекс [12]:

$$D_{ij} = \sum_{k=1}^{K_j} v_k * \tilde{x}_{ijk} \qquad (4)$$

де D_{ij} – нормалізоване значення *j-го* домену для *i-го* домогосподарства;

$\tilde{x}_{ijk}$ – нормалізоване значення *k-го* первинного показника *j-го* домену для *і-го* домогосподарства;

K_j – кількість первинних показників у *j-го* домені.

На другому кроці доменні субіндекси агрегуються в інтегральний індекс [12]:

$$ІРД_i = \sum_{j=1}^{J} w_j * D_{ij} - w_7 * D_{i7} \quad (5)$$

де $ІРД_i$ – інтегральний індекс резильєнтності *і-го* домогосподарства;

$w_7 * D_{i7}$ – від'ємний внесок домену воєнного шоку (Д7), оскільки вищі значення цього домену означають нижчу резильєнтність;

J = 7 – загальна кількість доменів.

Вибір методу об'єднання нормалізованих показників в єдиний інтегральний індекс суттєво впливає на його інтерпретацію та чутливість до відмінностей між доменами. Адитивна агрегація (арифметичне зважене середнє) є методологічно прозорою та легкою в інтерпретації, однак має принципове обмеження: низькі значення в одному домені можуть бути цілковито нівельовані високими в іншому, що здатне приховати серйозні вразливості окремих груп домогосподарств. Мультиплікативна агрегація (геометричне середнє), покладена в основу таких міжнародних індексів, як Індекс людського розвитку та Індекс гендерної рівності, позбавлена цього недоліку: низький результат за будь-яким виміром пропорційно знижує загальний індекс, унеможливлюючи повну компенсацію. Водночас геометричне середнє не може застосовуватися до показників із нульовими значеннями, що нерідко зустрічаються у вибірках домогосподарств, особливо в умовах воєнного шоку. З урахуванням цього для розрахунку ІРД обрано адитивну агрегацію як більш операційно гнучкий метод, придатний для роботи з неповними та нерівномірними даними, характерними для сучасної статистичної бази України.

Для умов українських домогосподарств, з урахуванням специфіки воєнного шоку, пропонується така система доменів (складових) індексу резильєнтності, що відповідає трьом зазначеним фазам:

Домен 1 «Матеріальне становище та фінансова стійкість» є основним виміром поглинаючої спроможності: наявність доходів і заощаджень безпосередньо визначає, чи витримає домогосподарство гостру фазу шоку без критичного погіршення добробуту. Без цього домену неможливо оцінити ключовий ресурс резильєнтності – фінансовий буфер [6].

Домен 2 «Зайнятість та ринок праці» відображає адаптаційну спроможність: гнучкість у зміні джерел доходу є головним механізмом виживання домогосподарства у середньостроковій перспективі. В умовах воєнного шоку трансформація зайнятості – перехід до неформальної роботи, самозайнятості, зміна регіону – є найпоширенішою адаптаційною стратегією [8].

Домен 3 «Освіта та людський капітал» визначає трансформаційну спроможність у довгостроковій перспективі: рівень освіти та наявність фахових навичок є ключовим фактором здатності до перекваліфікації, пошуку нової роботи та загалом відновлення добробуту після шоку [9]. Дослідження підтверджують, що освічені домогосподарства відновлюються значно швидше.

Домен 4 «Доступ до соціальних послуг та інфраструктури» відображає інституційний вимір резильєнтності: доступність медичної допомоги, якість житлових умов і комунальних послуг є умовами нормального функціонування домогосподарства навіть в умовах кризи. Їх руйнування (що є характерним для воєнного шоку) безпосередньо підриває поглинаючу і адаптаційну спроможності [1].

Домен 5 «Соціальний капітал та мережі підтримки» включено з огляду на те, що неформальна допомога від родичів, сусідів та громади є одним із найбільш доступних механізмів підтримки для вразливих домогосподарств, які не охоплені або недостатньо охоплені офіційною системою захисту. Дослідження показують, що саме соціальні зв'язки є першим рубежем захисту від шоку [2].

Домен 6 «Охоплення системою соціального захисту» визначає наявність інституційного «страхового мережива»: соціальні трансферти та пільги є системним механізмом підтримки поглинаючої спроможності. Особливо актуальним цей домен є для домогосподарств, які вичерпали власні заощадження та не мають достатнього соціального капіталу [4].

Домен 7 «Вплив воєнного шоку» є специфічним для умов України і відображає ступінь безпосереднього руйнівного впливу на домогосподарство: факт та тривалість переміщення, масштаби матеріальних втрат, зміни складу сім'ї через мобілізацію або еміграцію. Цей домен є від'ємним компонентом індексу – тобто вищі значення означають нижчий рівень

резильєнтності. Без нього неможливо диференціювати постраждалі та відносно захищені домогосподарства [1; 2].

Кожен домен пов'язаний з однією або кількома фазами, а під кожну фазу в межах домену наведено приклади первинних показників (табл. 1). Слід зазначити, що не кожен домен охоплює всі три фази – розподіл залежить від змістовної логіки домену та специфіки його вимірювання.

Як видно з таблиці 1, домени Д1 (матеріальне становище) та Д6 (соціальний захист) охоплюють переважно поглинаючу спроможність – вони характеризують здатність домогосподар-

Таблиця 1

Домени, виміри та первинні показники індексу резильєнтності домогосподарств

Фаза резильєнтності	Приклади первинних показників
Д1. Матеріальне становище та фінансова стійкість	
Поглинання	Рівень доходів на одного члена домогосподарства; частка домогосподарств із заощадженнями; кількість місяців, яку заощадження покривають поточні витрати; наявність боргового навантаження
Адаптація	Зміна структури витрат після шоку; частка домогосподарств, які скоротили непродовольчі витрати; використання заощаджень або продаж активів як стратегія реагування
Д2. Зайнятість та ринок праці	
Адаптація	Рівень зайнятості членів домогосподарства; частка неформально зайнятих; частка домогосподарств, де хоча б один член змінив роботу або форму зайнятості після шоку; наявність кількох джерел доходу
Трансформація	Участь у програмах перекваліфікації; зміна регіону роботи; перехід до підприємницької діяльності або самозайнятості після шоку
Д3. Освіта та людський капітал	
Трансформація	Частка членів домогосподарства з вищою або професійною освітою; рівень цифрової грамотності; участь у навчанні впродовж життя; наявність сертифікатів або дипломів, що підвищують мобільність на ринку праці
Д4. Доступ до соціальних послуг та інфраструктури	
Поглинання	Самооцінка доступності медичної допомоги; частка домогосподарств із перебоями в електро- або водопостачанні; якість житлових умов (тип та стан житла)
Адаптація	Зміна місця отримання медичної допомоги після переміщення; доступ до дистанційної освіти для дітей; частота перебоїв у комунальному обслуговуванні порівняно з довоєнним рівнем
Д5. Соціальний капітал та мережі підтримки	
Поглинання	Частота отримання неформальної допомоги від родичів; рівень довіри до державних інституцій; членство у громадських організаціях або волонтерських мережах
Адаптація	Наявність родичів або знайомих в інших регіонах/країнах, до яких можна звернутись; частка домогосподарств, які отримали допомогу від громади або міжнародних організацій
Д6. Охоплення системою соціального захисту	
Поглинання	Частка домогосподарств – отримувачів соціальних виплат (субсидій, пенсій, допомоги); частка соціальних трансфертів у загальному доході домогосподарства
Д7. Вплив воєнного шоку	
Поглинання	Факт внутрішнього переміщення (так/ні); тривалість переміщення (місяців); наявність та масштаби матеріальних втрат майна або житла
Адаптація	Зміна складу домогосподарства через мобілізацію або зовнішню еміграцію членів сім'ї; перебої у зайнятості, безпосередньо пов'язані з воєнними подіями
Трансформація	Суб'єктивна оцінка перспектив повернення або відновлення; наміри щодо постійного переміщення; психологічний стрес як чинник, що обмежує трансформаційну спроможність

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7; 8; 9; 10; 11]

ства витримати гостру фазу шоку. Домени Д2 (зайнятість) та Д4–Д5 (послуги та соціальний капітал) відображають адаптаційну спроможність. Домен Д3 (освіта) є ключовим виміром трансформаційної спроможності у довгостроковій перспективі. Домен Д7 (воєнний шок) присутній у всіх трьох фазах як від'ємний компонент, що відображає пряму деструктивну дію шоку на кожну зі спроможностей.

Другий підхід – ймовірнісне моделювання – трактує резильєнтність як імовірність збереження домогосподарством рівня добробуту не нижче порогового значення в умовах реалізації ризиків [11]. На практиці це означає побудову регресійної моделі, де залежна змінна – логарифм споживання, а пояснювальні – характеристики домогосподарства та зовнішнього середовища. Після оцінювання параметрів ймовірність збереження добробуту вище порогового рівня (наприклад, прожиткового мінімуму) розраховується через стандартну нормальну функцію розподілу. Перевагою підходу є розрізнення хронічної бідності та транзитної вразливості.

Третій підхід – економетричне моделювання – ґрунтується на аналізі фактичної реакції домогосподарств на реалізовані шоки. Базова специфікація – модель, де залежна змінна – це зміна добробуту після шоку, а пояснювальні – ідентифікатор шоку та його взаємодія з характеристиками домогосподарства [6; 7]. В умовах воєнного шоку в Україні перспективним є метод різниці в різницях (DiD), що дозволяє порівняти зміни добробуту між домогосподарствами, які зазнали різного рівня впливу, і таким чином оцінити причинно-наслідковий ефект війни [8].

Інформаційну основу для реалізації зазначених підходів в Україні формують такі джерела: Обстеження соціально-економічного стану домогосподарств України (ОСЕСД); Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (MICS**)**; Обстеження умов життя домогосподарств (HBCS). Поєднання цих джерел дозволяє реалізувати комбінований підхід, що інтегрує індексне та економетричне моделювання [1; 2].

Висновки. Проведене дослідження дозволило сформувати комплексне уявлення про економічну резильєнтність домогосподарств як багатовимірну та динамічну соціально-економічну характеристику. Концепція резильєнтності пройшла складну еволюцію – від первинних екологічних трактувань, де вона описувала здатність природних систем зберігати рівновагу під впливом зовнішніх чинників, до сучасного розуміння як комплексної властивості соціально-економічних систем, що охоплює три взаємопов'язані фази: поглинання шоку, адаптацію та трансформацію.

Систематизація ключових теоретичних підходів – концепції можливостей, підходу сталих засобів існування, теорії пасток бідності та ймовірнісного трактування – засвідчила, що резильєнтність домогосподарств є результатом складної взаємодії ресурсного потенціалу, поведінкових стратегій та інституційного середовища. Кожен із розглянутих підходів розкриває окремий вимір цього явища: ресурсний, поведінковий або інституційний.

В рамках дослідження запропоновано ієрархічну структуру індексу резильєнтності домогосподарств (ІРД), що охоплює сім доменів та їхні виміри відповідно до трьох фаз резильєнтності. Розроблено систему формул розрахунку ІРД, що включає нормалізацію первинних показників, визначення вагових коефіцієнтів та двоетапну адитивну агрегацію з урахуванням від'ємного внеску домену воєнного шоку. Вибір кожного домену обґрунтований його відповідністю конкретній фазі резильєнтності та специфіці умов українських домогосподарств в умовах воєнного конфлікту.

Аналіз ситуації в Україні підтвердив суттєву диференціацію рівня резильєнтності домогосподарств: найбільш вразливими є внутрішньо переміщені особи та малозабезпечені родини, що ризикують закріпитися у стані хронічної вразливості внаслідок вичерпання власного ресурсного потенціалу. Для підтримки таких груп сформульовано рекомендації: розвиток адресних програм соціального захисту – для зміцнення поглинаючої спроможності; розширення програм перекваліфікації та підтримки зайнятості – для підвищення адаптаційної спроможності; інвестиції у відновлення соціальної інфраструктури та підтримка громадських мереж взаємодопомоги – для посилення трансформаційної спроможності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з практичним розрахунком ІРД на основі даних ОСЕСД, MICS та HBCS, а також із побудовою економетричних моделей для оцінювання причинно-наслідкового впливу воєнного шоку та прогнозування траєкторій відновлення домогосподарств у поствоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. World Bank. Ukraine Economic Update. 2022. URL: https://www.worldbank.org

2. Лібанова Е. М. Соціально-економічні наслідки війни в Україні. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2022. URL: https://idss.org.ua

3. Holling C. S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1973. Vol. 4. P. 1–23. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245

4. Sen A. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford : Oxford University Press, 1981. 257 p. DOI: https://doi.org/10.1093/0198284632.001.0001

5. Chambers R., Conway G. Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century. Brighton : IDS, 1992. URL: https://www.ids.ac.uk

6. Dercon S. Income risk, coping strategies, and safety nets. *World Bank Research Observer*. 2002. Vol. 17(2). P. 141–166. DOI: https://doi.org/10.1093/wbro/17.2.141

7. Barrett C. B., Carter M. R. The economics of poverty traps and persistent poverty. *Journal of Development Studies*. 2013. Vol. 49(7). P. 976–990. DOI: https://doi.org/10.1080/00220388.2013.785527

8. Kupets O. The impact of war on the Ukrainian labour market. *Post-Communist Economies*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1080/00128775.2023.2178639

9. Gorodnichenko Y., Sologoub I., Weder di Mauro B. The resilience of the Ukrainian economy. *Journal of Economic Perspectives*. 2023. Vol. 37(4). P. 173–196. DOI: https://doi.org/10.1257/jep.37.4.173

10. Alinovi L., Mane E., Romano D. Measuring household resilience to food insecurity. In: Resilience for Food and Nutrition Security. Wiley, 2010. P. 137–152. DOI: https://doi.org/10.1002/9780470665480.ch20

11. Constas M., Barrett C. Principles of resilience measurement for food insecurity: Metrics, mechanisms, and implementation plans. Rome : FAO, 2013. URL: http://www.fao.org (дата звернення: 26.06.2026).

12. Nardo M., Saisana M., Saltelli A., Tarantola S. Tools for composite indicators building. Ispra : European Commission, Joint Research Centre, 2005. 131 p. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC31473

REFERENCES:

1. World Bank. (2022). Ukraine economic update. Available at https://www.worldbank.org

2. Libanova, E. M. (2022). Sotsialno-ekonomichni naslidky viiny v Ukraini [Socio-economic consequences of the war in Ukraine]. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies. Available at https://idss.org.ua

3. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. DOI https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245

4. Sen, A. (1981). Poverty and famines: An essay on entitlement and deprivation. Oxford: Oxford University Press. DOI https://doi.org/10.1093/0198284632.001.0001

5. Chambers, R., & Conway, G. (1992). Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century. Brighton: IDS. Available at https://www.ids.ac.uk

6. Dercon, S. (2002). Income risk, coping strategies, and safety nets. *World Bank Research Observer*, 17(2), 141–166. DOI: https://doi.org/10.1093/wbro/17.2.141

7. Barrett, C. B., & Carter, M. R. (2013). The economics of poverty traps and persistent poverty. *Journal of Development Studies*, 49(7), 976–990. DOI: https://doi.org/10.1080/00220388.2013.785527

8. Kupets, O. (2023). The impact of war on the Ukrainian labour market. *Post-Communist Economies*. DOI: https://doi.org/10.1080/00128775.2023.2178639

9. Gorodnichenko, Y., Sologoub, I., & Weder di Mauro, B. (2023). The resilience of the Ukrainian economy. *Journal of Economic Perspectives*, 37(4), 173–196. DOI: https://doi.org/10.1257/jep.37.4.173

10. Alinovi, L., Mane, E., & Romano, D. (2010). Measuring household resilience to food insecurity. In Resilience for food and nutrition security (pp. 137–152). Wiley. DOI: https://doi.org/10.1002/9780470665480.ch20

11. Constas, M., & Barrett, C. (2013). Principles of resilience measurement for food insecurity. FAO. Available at http://www.fao.org

12. Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., & Tarantola, S. (2005). Tools for composite indicators building. Ispra: European Commission, Joint Research Centre. Available at https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC31473

Дата надходження статті: 12.08.2026
Дата прийняття статті до публікації: 21.10.2026
Дата публікації статті: 13.11.2026